

O ĽUDSKEJ EXISTENCII

PETER KRCHNÁK, Katedra spoločenských vied, Fakulta ekológie TU, Zvolen

KRCHNÁK, P.: On Human Existence.
FILOZOFIA 51, 1996, No 2, p. 135

Man is now standing on the threshold of the third millenium. In answering the critical question „What way?“ he should find himself and learn to live as a human being. This is the challenge of the current unprecedented global ecological crisis. For the ecological crisis is first of all the crisis of man's humanity. While the true existence of the individual concerns his communication with other human beings, his true existence as a species should be the interspecies communication. Respect for life is thus the prerequisite of human existence.

Len človek existuje.
Sören Kierkegaard

Žijem, teda som.
Albert Schweitzer

V jednom dánskom prísloví sa hovorí, že „zo všetkých hôr sa najťažšie prekonáva vlastný prah“. Domnievam sa, že hovoriť o tejto ťažkosti človeka na prahu 3. tisícročia ako o človeku na vlastnom prahu znamená hovoriť (aj) o ľudskej existencii. A v nasledujúcich riadkoch sa pokúsím aspoň trochu nad tým zamyslieť.

Prekročiť vlastný prah predpokladá vyriešenie problému prítomného času človeka a toho, čo sme teraz, v tomto okamihu. Aby sme mohli odmietnuť to, čím sme, a zároveň „predstaviť si a skonštruovať, akí by sme mali byť“ ([1], 52). Lebo „byť na prahu“ pre človeka znamená, že už nie je tam, odkiaľ prichádza, a ešte nie je tam, kam ide, smeruje. A vtedy otázka „Kam to ideme?“ je relevantná aj ako implikujúca odpoveď na otázku „Kto sme?“. Práh je teda miestom hľadania sa (človeka), a to najmä v hľadaní smeru pohybu svojej existencie. Pritom človek existuje nielen vždy v určitej situácii, ale aj ako určitý človek. A dnešnú „prahovú“ situáciu existencie človeka charakterizuje globálna bezprecedentná ekologická kríza, ktorú možno chápať ako slepú uličku pohybu jeho existencie a zároveň aj ako krízu budúcnosti. A to v tom zmysle, že ľudstvo dnes na rozdiel od minulosti žije v čase straty istoty, či vôbec bude nejaká budúcnosť. Pritom ale naša prítomnosť možno viac než každá iná doterajšia doba je priam existenčne závislá od budúcnosti. Prekročiť prah 3. tisícročia, prejsť do minulosti, môže človek len cez (svoju) budúcnosť.

K. Pomian hovorí, že „naša civilizácia je závislá od budúcnosti, podobne ako je závislá od ropy: ak sa rezervy vyčerpajú, zrúti sa ako lietadlo, ktorého motory už nie sú poháňané“ ([2], 82).

Nájsť východisko zo súčasnej situácie je pre človeka nevyhnutným predpokladom jeho prežitia. Lebo ekologická kríza smeruje ku katastrofe. Svedectvom toho sú nielen každoročné správy OSN o stave sveta, ale aj upozornenia renomovaných vedcov a výskumných organizácií o tom, že nám ostáva už len možno 10 rokov na to, aby sme veci uviedli na pravú mieru, inak „civilizácia tak, ako sme ju poznali, prestane existovať“ ([3], 3). Jednoducho povedané, sme poslednou generáciou na Zemi, ktorá môže túto planétu ešte zachrániť.

Dá sa ale spoliehať na to, že človek sa tak ako vždy doteraz aj dnes vynájde? Ale čo to vlastne znamená, keď povieme, že sa vždy vy-našiel? Nie je to len dokladom toho, že sa vždy našiel taký, aký potreboval byť vzhľadom na situáciu, v ktorej existoval? A neuročovala azda túto potrebu práve situácia? Ak áno, potom hľadanie sa človeka v dnešnej situácii by malo byť jeho snahou nájsť sa uprostred ekologickej krízy. A keďže ekologická kríza je krízou človeka či v človeku, je krízou predovšetkým jeho ľudskosti, potom nájdenie sa (pre vy-nájdenie sa v dnešnej situácii) je identické s nájdením sa človeka ako ľudskej bytosti. Ako výstižne hovorí G. B. Shaw: *“Naučili sme sa lietať v povetrí ako vtáci, naučili sme sa potápať ako ryby. Zostáva nám len jediné: naučiť sa žiť na Zemi ako ľudia.”*

Áno, zostáva nám len jediné (alebo nezostáva nám nič iné), ale nie v zmysle jediného ako posledného na ceste ovládania Zeme, ale skôr v zmysle posledného na ceste k sebe, k ovládaniu seba alebo k utváraniu sa ako ľudských bytostí.

Teda v hľadaní odpovede na „prahovú“ otázku „Kam?“ mal by človek nájsť seba ako ľudskú bytosť, mal by sa ľudsky identifikovať a naučiť sa ľudsky existovať. Aj v tom je ťažkosť prekonávania vlastného prahu.

Lenže čo je to „ľudská existencia“ alebo čo to znamená „ľudsky existovať“?

Ak vychádzame z tézy S. Kierkegaarda, že „len človek existuje“, potom čo to znamená, keď povieme „ľudská existencia“, „ľudské bytie“, „ľudská realita“, resp. „ľudský spôsob existencie“? Slovom „ľudská“, resp. „ľudský“ zdôrazňujeme len to, čo už je implikované v „existencii“, alebo niečo, čo v nej nie je obsiahnuté?

Ak je ľudskosť obsiahnutá v existencii človeka (alebo ak by patrila k človeku) tak ako napr. drevenosť v dreve (alebo k drevu), potom prečo sa zvykne hovoriť o ľudskej existencii, o ľudskej realite či o ľudskom bytí alebo o človeku ako ľudskej bytosti? Či sa azda tiež hovorí o drevenom dreve alebo o drevenom strome? Ale aj o ne-drevenom dreve alebo strome? Nebolo by to nezmyselné? Ak by „ľudská“ (existencia) mala znamenať len to, čo je obsiahnuté v existencii (človeka), tak by bola vyjadrením odlišnosti existencie človeka od existencie niekoho iného, ako je človek, a tým by sa vlastne priznalo, že môže existovať nielen človek. To by ale bolo v rozpore s prijatým východiskom, že „len človek existuje“. Protikladom ľudskej existencie by potom bola nie-ľudská existencia.

Ak budeme trvať na tvrdení, že „len človek existuje“, musíme priznať, že existencia neimplikuje ľudskosť, resp. to, čo je vyjadrené slovom „ľudská“, ale že v nej je obsiahnuté niečo, čo presahuje existenciu človeka.

Ak ale ľudskosť nie je (úplne) obsiahnutá v existencii a existencia je vždy osobná, potom sa ľudskosť síce musí viazať na človeka, ale nielen ako na jednotlivé indivídium. Ľudské nie je všetko, čo človek robí alebo čo ho robí človekom. S ľudskosťou je to zrejme tak ako so samotným človekom. Ak človek je budúcnosťou človeka, tak aj ľudskosť je budúcnosťou ľudskosti. A ľudskosť budúcnosti nemôže zotrvať vo svojej dnešnej podobe, ktorou je antropocentrizmus. Ak kritériom ľudskosti bol vždy len vzťah k človeku, tak týmto kritériom by sa mal stať dnes a navždy vzťah človeka k prírode, svetu, a teda i k človeku.

Ak hovorím o človeku v súvislosti s jeho ľudskosťou, mám na mysli človeka, ako ho chápali už niektorí grécki a latinskí cirkevní Otcovia, a to tak, že „človek je neoddeliteľne individuálny i kolektívny, človek je ten ktorý jedinec i celé ľudstvo... Otcovia si dokázali predstaviť kolektívny singulár, jedinca znamenajúceho toľko čo ľud i kolektív, ktorý sa rozmieňa na individuálne myšlienky, vôľu a city“ ([4], 10). Preto potom ľudskosť možno chápať ako žiadúci, ba nevyhnutný spôsob existencie človeka – ľudstva, ktoré ako celok prechádza „do jednej jedinej planetárnej civilizácie“ ([4], 148).

Nevyhnutnosť ľudskosti ako spôsobu existencie človeka vyplýva z povahy dnešnej situácie. Násť z nej východisko predpokladá zanechať neľudský spôsob existencie a osvojiť si jej ľudský spôsob. Lebo od spôsobu existencie – a to zrejme prvýkrát v dejinách – závisí aj jej možnosť v budúcnosti.

Ale čo je to ľudský spôsob existencie a ako sa realizuje? Domnievam sa, že ak jedným zo spôsobov pravej realizácie existencie (človeka ako indivídua) je medziľudská komunikácia ako existenciálna otvorenosť pre iných ľudí, tak analogicky pravou realizáciou ľudskej existencie (človeka ako rodu či druhu alebo ľudstva ako celku) môže byť ľudská, t.j. medzidruhovú komunikácia ako existenciálna otvorenosť človeka ako druhu pre iné druhy a svet vôbec. Ak sa človek môže identifikovať ako jednotlivec, sociálna skupina, národ, rasa a pod. len medzi ľuďmi a prostredníctvom nich (na spôsob Sokratovho poznania samého seba), potom človek ako ľudská bytosť sa môže uvidieť až v „očiach“ iných druhov, prostredníctvom symetrickej komunikácie s nimi. Ľudskosť je totiž rozmerom človeka ako druhu na ceste jeho hľadania sa, v ktorom človek prekračuje sám seba v smere vzájomnosti so svetom na báze symetrickej komunikácie ako vzťahu „Ja“ a „Ty“.

Uvažovanie o ľudskej existencii je predpokladom možnosti odpovede na otázku „Ako máme konať?“ A ako a prečo máme konať tak a tak? Orientuje našu pozornosť na návod a zdôvodnenie nášho konania voči životnému prostrediu, teda na environmentálnu (alebo i ekologickú) etiku. Je to etika, o ktorej platia slová A. Schweitzera, že „je zodpovednosť, ktorá nikde nekončí“. Tieto slová možno pokladať za vyjadrenie etického poňatia ľudskej existencie (ich realizovanie za cestu k ľudskosti a k ľudskému spôsobu existencie), podobne ako slová apoštola Pavla o prevahe lásky v kresťanskom náboženstve (z jeho prvého listu Korint'anom), za vyjadrenie etického poňatia kresťanskej existencie.

V intenciách Schweitzerovej etiky pre ľudskú existenciu platí, že „dobré je: život zachovávať a životu napomáhať. Zlé je život hatiť a ničiť“ ([5], 569). Je to etika úcty k životu ako základu ľudskosti. Alebo inak povedané, úcta k životu je (pred)pokladom ľudskej existencie.

Ale realizovať úctu k životu je podľa Schweitzera rozhodnutie za hranicou racionálneho zdôvodnenia. On sám je však pre nás nielen výzvou, apelom na svedomie, ale ukázal nám zároveň spôsob, ako sa dá (a má) žiť vo svete, ktorý je „strašný uprostred svojej nádhery, nezmyselný uprostred účelnosti, plný utrpenia uprostred blaženosti“ ([6], 177), ako možno spojiť kladný vzťah k životu a k svetu s úctou k životu. Treba znovuobnoviť ľudskú reflexiu vôle k životu a tak vzkriesiť v človeku to „eminentne ľudské“. Lebo v úcte k životu je zahrnutá i úcta k životu človeka a nádej preň. Žijeme totiž v situácii, v ktorej len keď necháme žiť – prežijeme. A ak dnes nám skutočne ide o prežitie, tak nám už nepostačí len myslieť, aby sme boli, ale musíme sa naučiť žiť tak, aby sme mohli byť. To znamená spolu-žiť so všetkými živými bytosťami v intenciaciach Schweitzerovho „Ži a nechaj žiť.“ A pritom by sme mali mať na pamäti slová z Posolstva indiánskeho náčelníka Seatla, že „človek nespriada pavučinu života, on je len jedným vláknom v nej. A čokoľvek urobí pavučine, urobí sebe samému“ ([7], 72).

Potom by sa nám podarilo zvládnuť to najťažšie – prekonať (vlastný) prah ľudskej existencie.

LITERATÚRA

- [1] FOUCAULT, M.: Prečo študovať moc: otázka subjektu. In: Za zrkadlom moderny. Bratislava 1991.
- [2] POMIAN, K.: Krize budoucnosti. In: Pojem krize v dnešním myšlení. Praha 1992.
- [3] GORDONOVÁ, A. – SUZUKU, D.: Jde o přežití. Beroun 1994.
- [4] RICOEUR, P.: Život, pravda, symbol. Praha 1993.
- [5] SCHWEITZER, A.: Bázeň pred životom. In: Filozofia č. 9/1993.
- [6] SCHWEITZER, A.: Z mého života a díla. Praha 1974.
- [7] SEED, J.: Mysliet ako hora. Piešťany 1993.

PhDr. Peter Krchnák, CSc.
Katedra spoločenských vied
Fakulty ekológie a environmentalistiky TU
T. G. Masaryka 24
960 53 Zvolen
SR